
Pomen in problem avtentičnosti in originala v mestni prenovi

Author(s): Janez MIKUŽ

Source: *Urbani Izziv*, No. 16/17, PRENOVA (oktober 1991 / October 1991), pp. 20-24

Published by: Urbanistični inštitut Republike Slovenije

Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/44180564>

Accessed: 05-10-2018 09:17 UTC

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at <https://about.jstor.org/terms>

This article is licensed under a Attribution 4.0 International (CC BY 4.0). To view a copy of this license, visit <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

JSTOR

Urbanistični inštitut Republike Slovenije is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Urbani Izziv*

Janez MIKUŽ

Pomen in problem avtentičnosti in originala v mestni prenovi

Celotno dejavnost človeka je mogoče tolmačiti kot neprestano prizadevanje, da bi zavestno vplival na objektivno stvarnost in s tem na svoj položaj v njej. Zaradi tega je stanje v nekem časovno in fizično omejenem prostoru nedvomno pravi kraj in prava priložnost, da se človek s tako dejavnostjo identificira, da se okolje opredmeti v človeku in se skupaj spreminjata na poti k zadanemu cilju.

Tisti del mesta, ki ga danes imenujemo mestno jedro, je praviloma nastal v visokem srednjem veku, svoj obseg pa je dobil v poznem srednjem veku in v svoji avtentični vsebini in obsegu živel do srede prejšnjega stoletja. Danes pa je ta del mesta koncentrat neskladij, katerih sestavek nujno kliče k spremembam.

Če hočemo opredeliti ali ugotoviti značaj teh sprememb, moramo najprej ugotoviti (1) razloge za neskladja in (2) morebitne omejitve in usmeritve pri definiciji vrste sprememb.

V času industrijske revolucije, v Sloveniji to nekako sovпада z gradnjo Južne železnice sredi prejšnjega stoletja, se mesta začnejo širiti preko svojih večstoletnih meja in začne se proces spreminjanja nekdanjih mest v stara (zgodovinska) mestna jedra ali pa kar v stari mestni predel z vsemi negativnimi konotacijami. Ugotoviti moramo namreč, da so mestna jedra padla v proces pospešene segregacije. V procesu rasti mesta predstavljajo vse manjši odstotek mestne površine. Zaradi dotrajanosti stavbnega fonda in komunalij ter neprimernosti cestnega omrežja za avtomobilski promet so dobivala funkcije, ki so jim kot monokulture tuje. To so predvsem nakupovalni ali poslovni centri, gostinska dejavnost, turistična dejavnost. V glavnem pa so mestna jedra postajala spalne četrti z vse nižjim stanovanjskim

standardom in s tem nizkemu socialnemu sloju pripadajočim prebivalstvom.

Tako je mestno jedro izgubilo svojo vsebinsko polivalentnost in pričevalnost dogajanja ter se s tem odtujilo samo sebi. V zadnjem primeru pa je izgubilo tudi obiskovalce, ki bi lahko cenili njegove arhitektonske in urbanistične kvalitete in njegovo starostno vrednost, pa jim to zaradi zanemarjenosti in latentnosti kvalitete kot posledice neustreznih posegov v mestno strukturo, neosveščenosti in ekonomske nemoči prebivalcev ni omogočeno.

Staro mestno jedro se od specializiranih sodobnih urbanih oblik loči po svoji polivalentnosti, ni razdeljeno po funkcijah, v njem ni funkcionalnega pa tudi ne socialnega ali kakega drugega razlikovanja, ampak druga ob drugi vzporedno nastopajo in se odvijajo vse oblike njegove vsebine.

Prav zaradi polivalentnosti starega mestnega jedra ter spremenljivosti človekovih potreb in zahtev do njega prihaja že v načrtovanju procesa prenove, še bolj pa v samem procesu izvedbe prenove do pomembnih sprememb v njegovi strukturi in vsebini. To pa spreminja njegov značaj in s tem njegovo zgodovinsko in spomeniško pričevalnost. Vzrok za to so na videz eksaktni in verodostojni ter na videz prepričljivi ekonomski, socialnopolitični in tehnološki programi kot posledica funkcionalističnega pojmovanja urbanizma in arhitekture. Ob upoštevanju dejstva, da je funkcionalizem in funkcionalistični način mišljenja rezultat dvajsetih let tega stoletja, mestna jedra, ki so predmet prenove, pa so nastajala od začetka tega tisočletja in se njihov organski razvoj konča z začetkom industrijske revolucije, je popolnoma jasno, da je funkcionalistično zastavljena prenova mestnega jedra

škodljiva, če že ne pogubna za njegovo identiteto in da je se je prenove potrebno lotiti z zahtevo varovanja avtentičnosti njegove pojavnosti in njegove vsebine, kar edino lahko zagotovi družbeno-politično potrebo človeka po identifikaciji v času in prostoru.

V sklopu identifikacijskih elementov nekega določenega naroda, družbenega okolja ali socialnega sloja je urbana forma zaradi gostote posamičnih elementov in velikosti celote nedvomno najmočnejša in prevlada nad vsemi posamičnimi, pa naj bodo še tako zgodovinsko pomembni, polni nacionalnega spomina ali politično propagirani.

Za tako razumevanje pomena mestnega jedra se je potrebno obrniti na ustrezno definicijo. Teh je bilo v zgodovini varovanja mestnih jeder precej. Najstarejše in najbolj enostavne so se omejevale na zunanjo podobo mest, kjer so bili izpostavljeni samo glavni prostorski poudarki, medtem ko o celovitosti pojava še ni bilo mogoče govoriti. Kasneje, ko je tudi v urbanizmu prevladala funkcionalistična miselnost arhitekture, celota niti kot pojavnost ni bila več pomembna, pomembni so bili samo posamezni objekti - kulturni spomeniki, ki so v mestni strukturi lahko prevzeli določene funkcije, ki niso bile vedno samo materialnega značaja, ampak je lahko šlo tudi samo za kulturno funkcijo, za simbol mesta itd. Šele sedemdeseta leta so prinesla povezavo med vsebino mesta, njegovo obliko in njegovo fizično substanco. To pojmovanje se je vsebinsko razvijalo vse do danes, ko bi lahko postavili naslednjo definicijo mestnega jedra:

Mesto je materializirana oblika spleta najrazličnejših pojavnih oblik človekove dejavnosti v preteklosti, ki projicirana v sedanost daje nezamenljivo in neponovljivo bivalno in delovno okolje. obenem pa je odprta knjiga materialnih pričevanj pojavnih oblik človekove dejavnosti v preteklosti.

Taka definicija pa ima v sebi že osnove za varovanje mestnega jedra in osnove za njegovo prenovo. Pri tem pa je seveda potrebno definirati

stanja, v katerih se lahko posamični spomenik ali spomeniški kompleks nahaja v trenutku, ko ga začnemo obravnavati. Seveda pa tu ne gre samo za celotni spomenik, lahko obravnavamo samo neki detajl. Prav tako ne gre samo za fizično stanje, ampak tudi za njegovo vsebino oziroma rabo.

Stavbe, ki jo označujemo kot kulturni spomenik in je nastala v prejšnjih zgodovinskih obdobjih, danes skoraj ne moremo najti v natančno taki pojavnosti in substančni sestavi, kot si jo je zamislil in postavil njen graditelj. Samo stavbo, ki bi vse do danes ostala nespremenjena v svojem videzu, substanci in vsebini oziroma načinu uporabe, bi lahko imeli za **original** oziroma bi lahko rekli, da je v svojem prvotnem stanju.

Seveda pa ima stavba, katere videz se je v času spreminjal, vrsto delov, ki so originalni, in to ne glede na to, ali so v danem trenutku na stavbi vidni ali ne.

Spremembe, do katerih je v teku časa prišlo, so posledica spremenjenih potreb in zahtev njenega vsakokratnega lastnika. Lahko celo trdimo, da je vsak lastnik ali vsaka generacija, če je šlo za dedovanja, na stavbi naredila nekaj novega. Namembnost stavbe je bila predvsem v tem, da je lastniku služila za delo, za stanovanje njegove družine in njegovih pomočnikov ter služinčadi in drugih članov širše pojmovane družine. Te spremembe pa so lahko samo pogojno pojmovane kot original oziroma dopolnjevanje originala, in to tako dolgo, dokler niso posledice spremembe uporabe spomenika. V trenutku, ko se vsebina spomenika spremeni in pride zaradi tega do pojavnih in strukturnih sprememb, pa ne moremo več govoriti o originalu. V kolikor gre pri tem samo za naslednjo fazo razvoja v širšem prostoru, tako da se delavnica spremeni v trgovino, ne da bi se pri tem bistveno spremenila struktura stavbe in njen videz, lahko govorimo o **avtentičnosti** rabe, pri tem pa lahko še naprej govorimo o avtentičnosti njegove materialne substance, če so bili za fizične spremembe uporabljeni tisti materiali, ki so bili uporabljeni za gradnjo originala.

Novi vgrajeni materiali torej niso originalni materiali, so pa **avtentični**, njihova uporaba pa je tudi danes pogoj za vsak poseg v kulturni spomenik. Vsi dodatki, ki so posledica bistvenih sprememb v uporabi stavb ali posledica ekonomske degradacije spomenika in njegovega okolja, pa niso avtentični in jih obravnavamo selektivno. To pa pomeni, da jih je potrebno pri nadaljnjem postopku oceniti glede na njihovo arhitektonsko, umetniško ali izrazno vrednost z enakimi kriteriji, kot smo ocenjevali celotni objekt, preden smo ga spoznali za kulturni spomenik in ga kot takega razglasili. Nikakor pa ne moremo govoriti o originalnosti ali avtentičnosti pri rezultatih posegov, ki so bili opravljeni na spomeniku po tistem, ko je bil spomenik razglašen za spomenik.

Iz navedenega sledi, da je vsak, tudi dobronameren poseg v arhitekturni ali urbanistični spomenik dobra priložnost, da uničimo njegovo spomeniško oziroma zgodovinsko pričevanje. Zaradi tega je potrebno pred vsakim posegom opraviti temeljito raziskavo objekta, za katero je konzervatorska stroka sprejela termin **inventarizacija**. Poleg odgovorov na splošna vprašanja o morfologiji objekta, o njegovem gradbenem stanju, mora inventarizacija zato, da bi zvedeli, kaj je na objektu avtentičnega in originalnega, odgovoriti na splet vprašanj, ki bi jih lahko prikazali nekako takole:

KDO je			
			GRADIL
KJE je			
	ŽIVEL	STANOVAL	
KDAJ je			
			DELAL
KAKO je			

Vprašanje po KDO je vprašanje o sociografski sestavi mesta, na vprašanje, kdo gradi KJE, je potrebno odgovoriti, kdo najde kje pogoje za pridobivanje sredstev za preživljanje. Geografske danosti, gospodarske razmere, razpoložljivi viri energije in tudi socialna privlačnost kraja so pomembni za razumevanje in s tem vrednotenje mesta in njegovih pojavih oblik.

Naselitvene oblike, deželni in krajevni politični razvoj, uničenja zaradi požarov in vojnih dogodkov, širitve mesta v obdobjih gospodarskega razcveta je potrebno uporabiti kot odgovor na vprašanje ZAKAJ, so gradili na določenem prostoru in v določenem času.

Ob ugotavljanju zgodovinsko običajnega ali značilnega si je potrebno zastaviti še vprašanje, KAKO so gradili - s kakšnimi materiali in v katerem času so graditelji v regiji razpolagali, od kod so jih dobivali in kako so materiali pogojevali način gradnje in gradbeno tradicijo. Seveda pa je uporabo materialov pogojeval tudi pomen stavbe in ambicije njenega lastnika.

Vsa delna vprašanja KDO, KJE, KDAJ, KAKO nas, če želimo dobiti izčrpne odgovore, kaj hitro pripeljejo od posamičnega objekta do celotne notranjimi soodvisnosti. Arhitekturni spomeniki nastopajo v skupinah na ulicah in trgih, ki tvorijo mestne četrti, te pa so med seboj prepletene in hierarhično strukturirane.

V natančni povzetek stanja spada, prav zato, da bi lahko opredelili obseg avtentičnosti in originalnosti arhitekturnega spomenika, tudi njegova materialna predstavitev, ki poleg opreme vsebuje tudi stanje stavbne substance kot nosilke zgodovinskega sporočila. Tu je potrebno upoštevati tako zidano strukturo in druge konstrukcijske elemente kot površinsko obdelavo in slojevitost ometov, obenem pa tudi slojevitost oziroma paralelnost rezultatov gradbenih posegov v posameznih stilnih oziroma zgodovinskih obdobjih.

Prav njihovo pravilno ovrednotenje omogoča pravilno ravnanje s spomenikom v vseh fazah prenove in zagotavlja ohranjanje njegove originalnosti in njegove avtentičnosti.

Gradbeni in vsebinski posegi v zgrajeno stavbno strukturo, ne glede na njeno arhitektonsko ali pa tudi materialno vrednost, si sledijo skozi stoletja. Njihovi cilji so prav različni in gredo od najbolj preprostega vzdrževanja gradbene substance do

posegov zaradi spremembe okusa, spremenjenih potreb po prostoru in želja po višjem bivalnem in delovnem standardu. Že v času avtentične rabe mestnega prostora in njegove zgrajene strukture so bili fizični posegi v stavbno substanco regulirani s številnimi zapisanimi in nezapisanimi normami, ki so pogojevale videz mesta kot zbira posameznosti, na katere so se nanašale, s tem pa seveda njegove celotne pojavne slike.

Razumljivo je, da je vsako delo človekovih rok zapisano razpadu in degradaciji, še prav posebej pa neštetokrat predelovane, pogosto iz revnega materiala sezidane stavbe, ki smo jih spoznali za arhitekturne spomenike. Zato je potrebno opraviti določene fizične posege, ki bodo spomeniške stavbe ohranili, omogočili nadaljevanje avtentičnih vsebin ali jih usposobili za nove, a njihovemu značaju in pomenu ustrezne vsebine. Posegi se lahko nanašajo na spomeniške celote (mesto, ulico ali trg, lahko tudi na kare), na posamezni objekt ali pa samo na del objekta, ki pa je za pričevalnost spomenika kot celote zelo pomemben.

Vsak poseg v zgrajeno stavbno substanco pomeni vnos novih materialov in s tem substančne spremembe spomenika ter pogojno tudi spremembo njegovega videza, ki je lahko v skladu z značajem spomenika in zato ustrezna, lahko pa tudi moteča, če spreminja njegove avtentične lastnosti. Zaradi tega je kompatibilnost starih originalnih ali avtentičnih materialov z novimi materiali, ki smo jih uporabili za posege v spomenik, pogoj za uspešnost intervencije. Ta kompatibilnost pa mora biti smiselna, vsebinska, fizikalna in kemična. Stari in novi materiali se morajo torej med seboj v vseh pogledih ujemat, sicer smo na spomeniku naredili nepopravljivo škodo, če ga že nismo uničili.

Enako velja tudi za vse vizualne posege, na spomeniku dodajamo in odvezujemo posamezne arhitektonske elemente zaradi spreminjanja ali dopolnjevanja njegove vsebine. Opravičilo, da so ti posegi posledica vsebinskih sprememb pa je pogosto samo izgovor, da bi spomenik ozi-

roma njegov videz prilagodili lastnim predstavam o njegovem videzu. Tako prilagajanje je lahko izrazito konzervativno z namenom, da bi spomeniku dali videz, ki ga morda nikoli ni imel, ali pa gre za preoblikovanje spomenika v smislu modnega arhitekturnega trenda. Obe usmeritvi pa sta seveda napačni in za uspeh prenove kontraproduktivni.

Zaradi čitljivosti večslojne arhitekture je možno seveda izvesti tudi razne posege, katerih rezultat je spremenjena pojavna slika arhitekturnega spomenika. Toda ti posegi morajo biti usmerjeni predvsem v odstranjevanje neavtentičnih dodatkov, torej dodatkov, do katerih je prišlo potem, ko je prenehala avtentična raba spomenika. V 19. stoletju so na primer zelo pogosto zazidali arkade v odličnih meščanskih arkadnih hodnikih, nastalih v 16. in 17. stoletju. Do tega je prišlo potem, ko so se meščanske hiše, namenjene eni družini, spremenile v najemniške kasarne, kjer je bila potreba po zaprtem prostoru vse večja.

Lahko bi pravzaprav rekli, da je pojem avtentičnosti neposredno navezan na uporabo ali namembnost arhitekturnega spomenika. Če bi hoteli problem poenostaviti, bi lahko zatrdili, da so vsi posegi, ki so bili na spomeniku narejeni v času njegove avtentične rabe, del originala. Seveda pa je tudi v tem primeru potrebno ravnati selektivno. Zgodilo se je na primer, da smo v Mariboru nad obokom iz 17. stoletja našli rezljan tramovni strop konca 15. ali začetka 16. stoletja. Potrebno se je bilo odločiti, ali prezentirati strop ali obok. Zaradi redkosti takšnih tramovnih stropov in zato, ker je bil obok posledica vsebinske spremembe prostora, ki pa danes ni več aktualna, je bila o dločitev jasna - prezentirali smo lesen strop.

Selektivnost pristopa se nanaša na razne zvrsti arhitektonskih ali urbanističnih spomenikov kakor tudi na stopnjo ohranjenosti avtentičnih elementov in celotnega videza posameznih spomenikov. Zaradi tega poznamo v praksi nekako tri stopnje posegov, ki predstavljajo stopnjevanje glede na obseg posegov in glede na pomen spomenika.

Konzervacija pomeni v bistvu samo vzdrževanje tistega stanja in podobe spomenika, kakršnega smo našli v trenutku, ko smo ga spoznali in razglasili za spomenik. Tak postopek s spomenikom, ki v praksi izključuje vsak poseg v njegovo substanco, pa je seveda bolj ali manj hipotetičen, saj v praksi ni spomenika, ki ne bi bil na neki način prizadet in za svojo ohranitev ne bi zahteval radikalnejših posegov. Konzervacija pride v poštev samo izjemoma, in še to za take dele spomenika, kot so njegova oprema in nekateri detajli.

V praksi je metodološki pristop **restavracije** kulturnega spomenika mnogo sprejemljivejši, čeprav je zaradi zahtevnosti omejen na sorazmerno redke spomenike, ki zaradi svojega značaja in vrednosti prenesajo selektiven pristop pri tehnologiji postopkov in pri ohranjanju stare ali obstoječe vsebine. Vsekakor pa je postopek restavracije sklop del, katerih rezultat je povrnitev spomenika v njegovo avtentično stanje ob enakovrednem obravnavanju njegove stavbne substance, njegovega videza in njegove vsebine - torej treh elementov, ki tvorijo celovito spomeniško pričevalnost izbranega objekta.

Pri objektih, ki so predmet vsakdanje rabe in gospodarjenja, obenem pa so sestavni del območij, ki so v preteklosti doživela ekonomsko in fizično degradacijo, je za njihovo vrnitev potrebno ubrati drugačno metodo oziroma so potrebni posegi, ki presega obseg in značaj posegov, potrebnih in možnih pri procesu restavracije. Tako je pri refunkcionalizaciji stanovanjskih prostorov potrebno vgraditi številne nove elemente, ki so po svojem značaju tuji avtentični stavbni substanci. Takšni elementi so vse komunalne instalacije, kot so vodovod, kanalizacija, plin, toplovod, električna in podobno. Poleg tega nastanejo težave z mikrolokacijami kopalnic, sanitarij in drugih pridobitev sodobnosti, ki jih v stari stavbni strukturi ni bilo in zaradi tega nimajo svojega logičnega prostora. Pogosto pa najdemo pri meščanskih stavbah tako imenovane sanitarne prizidke s skupnimi sanitariji, ki jih je zaradi razumevanja arhitekture potrebno odstraniti ... Seveda pa to ne velja samo za

stanovanja, ampak tudi za delavnice, poslovne prostore, trgovine, kjer se pojavlja problem nosilnosti, višine prostorov, ventilacije... Gre torej za velik sklop posegov v raščeno stavbno substanco, kjer niso samo obodni zidovi, kot si marsikdo predstavlja, ampak je celotna stavbna substanca, vidna in nevidna, nena-domestljiv sestavni del pričevalnosti spomenika. Vsi ti posegi pa lahko usodno spremenijo značaj spomenika in njegovo spomeniško pričevanje.

Glede na to, da je v zaključenem delovnem procesu potrebno usposobiti večji sklop stavb, včasih kar celo mestno jedro, seveda ne moremo več govoriti o restavraciji posameznega objekta, ampak si pomagamo z novim pojmom, ki pojasnjuje kompleksnost in zahtevnost potrebnih posegov. Ob številnih pojmihi, ki so se pred časom pri nas že pojavili in deloma tudi uveljavili kot so na primer sanacija, revitalizacija, adaptacija, rehabilitacija, in so prevodi tujih pojmov, se je uveljavil pojem **prenova**, ki obsega tako strukturne kot vsebinske spremembe, potrebne za normalno uporabo stavb ob spoštovanju vseh njihovih spomeniških lastnosti.

Seveda pa je "spoštovanje spomeniških vrednot raščene arhitekture oziroma raščene stavbne substance" lahko zelo nevarna usmeritev, če proces projektiranja ne sloni na temeljitim ovrednotenju in opredelitvi vseh originalnih in avtentičnih elementov arhitekturnega spomenika, vnosi novih materialov niso temeljito pretehtani v interdisciplinarnih delovnih skupinah, novi "funkcijski" in estetski dodatki pa so omejeni na najnujnejše. Pri tem je potrebno poudariti, da je morebitne rekonstrukcije potrebno izvesti na osnovi najstarejšega dokumentiranega stanja.

Prenova, zlasti če je kompleksno načrtovana in sistematično izvajana, je proces, ki temeljito pretrese vsako grajeno strukturo ne glede na to, kolikšna je volja po ohranitvi njene zgodovinske pričevalnosti. Zaradi tega je za uspešno prenovo potrebna temeljita priprava, ki mora poseči v vse vidike fizičnih in vsebinskih posegov. Operativno varovanje je torej

tako varovanje spomenika, ki zahteva njegovo celovito poznavanje, na osnovi katerega se odločamo o vrsti posegov, o uporabljenih materialih, o tehnologijah oziroma tehnoloških postopkih, o ohranitvi njegovih originalnih sestavin in o morebitnih spremembah njegove vsebine.

Izrek, da je prenova najboljša priložnost za uničenje kulturnega spomenika, je zelo resničen, in čeprav zveni anekdotično, ga je potrebno resno upoštevati. Ob tem pa ne smemo pozabiti, da je prenova ob pluralizmu interesov vseeno predvsem problem konzervatorske stroke in spomeniške službe kot kulturne dejavnosti; konzervacija, restavracija in prenova so kulturna dejanja v enaki meri kot katera koli druga kulturna manifestacija s svojimi zakonitostmi in zahtevami.

Jancz Mikuž, dipl. um. zgod., Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Maribor.